

**THEORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF ORGANIZING A DEVELOPING
ENVIRONMENT**

M. M. Rizaeva

Senior teacher, Directors and specialists of preschool educational institutions Institute of retraining and advanced training, Tashkent, Uzbekistan

ABSTRACT

This article reflects the developmental environment in preschool education, the principles of organization of development centers, foreign experience and the methodological basis of the process in the state curriculum of the preschool " Илк қадам "

INTRODUCTION

Мамлакатимизда рўй бераётган ўзгаришлар, барча соҳалардаги ривожланишлар мактабгача таълим ташкилотларида ҳам туб ўзгаришларга эришишни тақозо этмоқда. Мактабгача таълим ташкилотларида яратилган ривожлантирувчи муҳит илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйилаётган давлат талаблари ва "Илк қадам" мактабгача таълим муассасасининг давлат ўқув дастури вазифаларини сифатли, узлуксиз, изчил ҳамда болаларнинг ёш жиҳатларини ҳисобга олган ҳолда босқичма – босқич амалга оширишга хизмат қилиши лозим. Ривожлантирувчи предметли муҳит боланинг ақлий фикрлаш, бошланғич ташаббускорлигини ўстириш, ўзлаштирган билимларини амалда қўллашга фаол ҳаракат қилишидаги асосий воситадир.

Ривожлантирувчи педагогик муҳит - бу биринчидан, болани ривожланишига туртки берадиган, иккинчидан, унга дарҳол ушбу ривожланиш учун имкониятлар берадиган макон. Болалар тарбияланадиган ҳар қандай ташкилот, атроф-муҳитнинг барча деталлари ўсишга ҳисса қўшади (интеллектуал, ҳиссий, ижодий).

Бироқ, катталар боланинг ривожланиши учун зарур бўлган қўпгина нозик нарсаларга нисбатан сезгир бўлмаслиги мумкин. Шунинг учун, педагогикада тўғри ривожланиш муҳитини яратишга ёрдам берадиган маълум ўрнатилган қоидалар ва принтсиплар мавжуд. Ушбу тамойиллар мактабгача таълим ташкилотлари гуруҳида ривожлантирувчи педагогик муҳитни ташкил қилишда ҳам, уйда болалар хонасини ташкил қилишда ҳам фойдали бўлади.

Ҳорижий тажрибага асосан Монтессори педагогикасида ривожлантирувчи педагогик муҳит:

Мария Монтессори педагогикасида ривожланаётган муҳитни яратиш тамойилларидан бири бу бола, биринчидан, қизиқарли фаолиятни танлашда максимал эркинликка эга бўладиган, иккинчидан, иложи борича мустақил бўладиган макон яратишга ҳаракат қилишдир. Педагог бу ҳолда фақат раҳбарлик қилади, лекин ўргатмайди ва нима ва қандай қилиш кераклигини кўрсатмайди. Ушбу тамойилларни амалга ошириш учун ривожланиш муҳити қўплаб пухта ўйланган ва яхши жиҳозланган марказларни ўз ичига олади: ҳиссий ривожланиш маркази, тил маркази, математик маркази, амалий ҳаёт маркази ва бошқалар.

Ҳорижий тажрибага асосан Валдорф педагогикасида ривожланаётган муҳит:

Валдорф болалар боғчалари ва мактабларида ривожланиш муҳити ниҳоятда муҳимдир. Бу болаларнинг табиий, қулай ва бахтли ривожланишининг барча механизмларини ҳаракатга келтира оладиган тўғри яратилган муҳит деб ишонилади. Бундай муассасаларда ривожланиш муҳитини ташкил этишнинг баъзи хусусиятлари. Барча ташқи ва ички қисмлар табиий шаклларга асосланган бўлиши керак. Валдорф тизимида ўткир ва тўғри бурчаклардан воз кечиш одат тусига киради, чунки улар сунъий

нарса билан боғланади ва силлиқ ва юмалоқ чизиқлар, аксинча, табиатнинг ўзида мавжуд бўлган нарсаларга иложи борича яқинроқдир. Бизаклар ва ўйинчоқлар кўпинча табиий материаллардан, яъни ёғочдан, чиғаноқлардан, мевалардан, шохлардан тайёрланади. Ички макон фаслга қараб ўзгаради¹.

Мактабгача таълим ташкилотида ривожлантирувчи педагогик муҳит маълум тамойиллар асосида ташкил этилади. Улар жумласига қуйидагилар киритилади:

1. Ўзгарувчанлик. Ўзгарувчанлик принципи болага танлов эркинлиги берилиши кераклиги ҳақидаги асосий ғояга асосланади. Бу шунингдек, барча материаллар ва ўқув қўлланмалари ҳар хил бўлиши ва ҳар хил фаолият учун имконият яратиши керак. Ва, албатта, маълум бир мавзунини ривожлантирувчи муҳит маълум бир ёшдаги болаларнинг ривожланишини қўллаб-қувватлаганлиги сабабли, болаларнинг ўсиши билан атроф-муҳитни тўлдириш ва ўзгартириш керак. Ривожлантирувчи педагогик муҳитнинг жиҳозлари етарлича ҳаракатчан бўлиши керак, шунда педагоглар аниқ болаларнинг таълим шароитлари, кизиқишлари ва эҳтиёжларига қараб жойини ўзгартириши мумкин².

2. Универсаллик. Ушбу мезон шунингдек, ривожланиш муҳити турли хил таълим ва ижод воситалари билан, шунингдек, зарур жиҳозлар ва спорт анжомлари билан тўлдирилиши керак, уларнинг ёрдамида болалар ҳар томонлама ривожланиш учун зарур бўлган ҳар хил фаолият турларини амалга ошира оладилар. Ривожлантирувчи педагогик муҳитда тақдим этилган материаллар болаларга ўйнаш, ижодий ва тадқиқот фаолияти, жисмоний фаоллик билан шуғулланишга имкон бериши керак³.

3. Кўп функционаллик. Ривожлантирувчи педагогик муҳитда материалларнинг кўп функционаллиги шунингдек, бир хил материаллардан ҳар хил фаолиятлар, машғулотлар, ўқув вазиятлари давомида турли хил усулларда фойдаланиш мумкин. Бошқача қилиб айтганда, ривожлантирувчи педагогик муҳитдаги объектларга битта аниқ функция берилмаслиги керак.

4. Хавфсизлик ва гигиеник талабларга жавоб бериши. Барча буюмлар фойдаланишга яроқли бўлиши, болаларнинг соғлиғи ва ҳаётига хавф туғдирмаслиги, хавфсизлик талабларига жавоб бериши керак. Бунда болалар ўйин жараёнида фойдаланадиган жиҳозлар, ўйинчоқлар тоза бўлиши, болаларга зарар етказмаслиги, гигиеник талабларга жавоб беришини назарда тутилади.

Тинч муҳит — бу дам олиш, хотиржам мулоқот ва ҳиссий стрессни энгиллаштирадиган жой. Бу кўрпа ва юмшоқ креслолар, кичик шаклли кўрпачалар билан жиҳозланган шинам жой, масалан, кечки овқатдан кейин вақт ўтказиш ёқимли.

Фаол муҳит — бу ўрганиш ва ижод учун жой, бу болани ривожланишига ёрдам беради, битта жараёнга ёки амалиётга эътибор беради. Ушбу майдон яхши ёритилган, столлар, стуллар, бадий ва ўқув материаллари билан жиҳозланган ва ўша ҳудудда китоблар бурчаги бўлиши мумкин.

Жисмоний фаол муҳит — ўйинлар, спорт ва жисмоний машқлар, рақслар учун майдон, яъни болалар ўзларининг жонли ва фаоллигини максимал даражада намойиш эта оладиган майдон. Шунинг учун ушбу зонанинг хавфсизлигига махсус талаблар қўйилади.

Ривожлантирувчи педагогик муҳитнинг ҳар бир зонаси қулай бўлиши керак. Болалар бутун кунини ўтказадиган муҳит шундай бўлиши керакки, унда иложи борича узоқроқ бўлишни хоҳласин: энгил, илиқ, чиройли. Бундай муҳитни яратиш учун бир нечта қоидалар мавжуд. Бизак буюмларини эътиборсиз қолдирманг, лекин уни ҳам ҳаддан оширманг. Расмлар ва плакатлар, янги гуллар ва ёқимли

¹ Мухина, А. С. Предметно-развивающая среда как фактор развития личности ребенка

² Мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат стандарти – Т.: 2020

³ Васькова А. А. Предметно-развивающая среда современного детского сада

жиҳозлар болаларни чалғитиши, диққатни жамлашига тўсқинлик қилиши ва шу билан хавотирни кучайтириши мумкин, шунинг учун бундай нарсалар жуда кўп бўлмаслиги керак. Болалар асарлари кўرғазмаси учун (расмлар, иловалар ва бошқалар) маълум жой ажратиб беринг⁴.

Агар сиз мавзули ривожлантирувчи педагогик муҳит яратмоқчи бўлсангиз, яхшилаб ўйлаб кўринг. Кўпинча мактабгача тарбия ташкилотларида сиз мавзули макон яратишга, яъни ўзбек халқ эртаклари, космик фазо, машҳур мультфильмлар ва ҳоказолар мавзусида жиҳозлашга уринишларни кўришимиз мумкин, аммо шуни эсда тутиш керакки, мавзули ривожлантирувчи педагогик муҳитни яратиш мавзуси бизни бошқа мавзуларга чуқур шўнғишимизга чек қўяди. Мавзули ривожлантирувчи педагогик муҳит яратишда, эсда тутингки, бир неча ой ичида ривожланиш мавзусини бутунлай ўзгартириб, бир мавзу бошқасига алмаштирилиши керак. Агар сиз бунга тайёр бўлмасангиз, ўзингизнинг гуруҳингизни қолипга солиб қўймаслигингиз керак.

Болаларнинг ривожланиши нафақат яхши режалаштирилган жараёнга боғлиқ мактабгача таълим ташкилотларининг дастурий таъминоти, кун тартиби, ички қоидалари, педагогнинг компетентлигига боғлиқ, гарчи буларнинг барчаси, албатта, жуда катта аҳамиятга эга.

Бугунги кунда болалар кунига 3-10 соатгача бўлган даври мактабгача таълим ташкилотларида ўтмоқда. Болаларни кун тартибини нафақат тўғри режалаштириш, балки молиявий таъминоти ҳам керак, болаларни ҳар томонлама ривожланиши учун зарур бўлган барча нарсалар билан таъминлаш кераклиги- ривожлантирувчи муҳитнинг долзарблигини белгилайди.

Ривожланиш марказларида болаларнинг фаоллиги таъминланади. Ривожланиш марказларида фаолият турини танлаш эркинлиги ва ҳар бир фаолият тури учун бу зарур уларнинг ривожланиш материаллари (самарали фаолият учун, масалан — бўёқлар, қаламлар, пластилин, чойшаблар; ўйин учун — ҳар хил турдаги ўйинчоқлар; мусиқий ва бадиий учун — болалар мусиқа чолғулари, мусиқий ўйинчоқлар ва бошқалар) билан таъминлаш ҳам марказ фаолиятини самарали ташкил этишга йўналтиради.

«Илк қадам» давлат ўқув дастури асосида мактабгача таълим ташкилотларида қуйидаги ривожланиш марказлари фаолияти юритилиши назарда тутилади :

1. Қурилиш, конструкциялаш ва математика маркази.
2. Сюжетли-ролли ўйинлар ва сахнашатириш маркази.
3. Тил ва нутқ маркази.
4. Фан ва табиат маркази.
5. Санъат маркази.
6. Мусиқа ва ритмика маркази.

Мактабгача таълим ташкилотлари барча ёш гуруҳларида ташкил этилган ривожланиш марказларидаги жараёнлар болаларнинг доимий равишда янги билимларни ўзлаштиришга, мустаҳкамлашга ёрдам беради. Болаларни ўз билимини мустақил равишда тўлдириб бориш, бўлаётган янгиланиш жараёнларига муносиб мослашиб боришга ўргатиш ривожланиш марказларининг асосий максадидир.

«Илк қадам» давлат ўқув дастури асосида ташкил этилган ривожланиш марказлари болаларда қуйидаги сифатларни таркиб топтиради⁵:

⁴ «Илм йўли» вариатив дастури. – Т.: 2019

- ўзгаришларни қабул қилиш ва амалга ошириш;
- танкидий фикрлаш, дунёқарашни шакллантириш;
- эркин танлашни амалга ошириш;
- муаммоларни ўрганиш ва уни ҳал эта олиш;
- ижодий ва мантикий тафаккур ва ихтирочилик имкониятларини намоён этиш;
- давлат, жамият, атроф-олам тўғрисида ғамхўрликқилиш;
- илк бунёдкорлик қобилиятларини ривожлантириш;
- табиий-илмий билимларга эга бўлиш, кичик тажрибаларни ўтказиш;
- коммуникатив қобилиятларини таркиб топтириш;
- атроф-муҳит ҳақидаги тасаввурларини кенгайтиради.

Тўғри ва оқилона ташкил этилган соғлом ижтимоий-маънавий муҳит болаларда изланишга, ташаббус кўрсатишга ва ижодкорлик қобилиятларини намоён этишга рағбат уйғотади. Бунда тарбиячилар бола ривожланиши қандай кечаётганлиги тўғрисида аниқ тасаввурга эга бўлишлари, бунинг учун эса уларни доимий равишда назорат қилиб боришлари керак бўлади.

Замонавий ва фаол ривожланиш марказларини яратинг ва мактабгача таълим тизими ривожига ўз хиссангизни қўшинг!

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат стандарти– Т.: 2020
2. “Илк қадам” мактабгача таълим муассасасининг давлат ўқув дастури. – Т.: 2018.
3. “Илм йўли ” вариатив дастури. – Т.: 2019
4. Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари ва “Илк қадам” давлат ўқув дастурини жорий этиш бўйича тренерлар учун кўлланма. – Т.: 2019.
5. Васькова А. А. Предметно-развивающая среда современного детского сада // Сборник материалов международной научно-практической конференции «Воспитание детей младшего возраста» // <https://cyberleninka.ru/article/v/predmetno-razvivayuschaya-sreda-sovremennogo-detskogo-sada>
6. Мухина, А. С. Предметно-развивающая среда как фактор развития личности ребенка / А. С. Мухина. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 21 (207). — С. 487-489. — URL: <https://moluch.ru/archive/207/50700/>

⁵ “Илк қадам” мактабгача таълим муассасасининг давлат ўқув дастури. – Т.: 2018.